

פרשת בא הכנה לנקמה ממצרים

גניבת דעת

בפרשת בא עם ישראל מתכונן ליציאת ממצרים, ומי שרצה להיגאל זכה ונגאל. בהכנה ליציאת מצרים היו שני ענייני גניבת דעת שצריך להבין מדוע כך הוא ציווי ה'. הקב"ה מצווה את משה בסנה לומר לפרעה (שמות ג, יח), "ה' אלוקי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלוקינו". כבר בשעה זו היה ידוע לכולם שמטרת בואו של משה לפרעה הוא להוציא את ישראל ממצרים לצמיתות, מדוע הקב"ה אומר למשה לומר לפרעה שיציאתם לשלושה ימים בלבד, הלא זהו גניבת דעת, פרעה יסכים שיצאו ממצרים במחשבה שזהו לשלושה ימים בלבד, ולאמיתו של דבר זו יציאה לחירות עולם. מדוע משה אינו אומר לפרעה, אם לא תוציא אותנו ממצרים נצא בזרוע נטויה ובשפטים גדולים?

עוד יש להבין, באזהרה על מכת בכורות הקב"ה מוסיף ואומר (שמות יא, ב), "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב", מדוע הקב"ה אומר לישראל לשאול מאת המצרים, הלא כוונתם לקחת את הכלים לעולם, הצגת הלקיחה בצורת השאלה זו גניבת דעת, מדוע בדרך כזו נעשתה ההשאלה? אמנם בזה יש ליישב, רבינו בחיי (שמות ג, כב) מפרש בשם רבינו חננאל, וכן מפרש הרשב"ם (שמות ג, כב), "חס ושלוש שיתיר הקב"ה לגנוב דעת הבריות שישראל מהם כלי כסף וכלי זהב ולא ישיבו להם, אבל לשון ושאלה הוא שתתן לה במתנה".

אולם עוד יש להקשות, מדוע כבר בסנה הקב"ה מזכיר בדבריו (שמות ג, כא-כב), "ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכו לא תלכו ריקם. ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את מצרים". מהו הצורך שידעו שנה לפני היציאה שבשעת היציאה צריך לקחת כלי כסף וזהב? זאת ועוד, בסנה הקב"ה מספר למשה, דע לך ישאלו כלי זהב ושמלות, מדוע בציווי בשעת היציאה לא נזכר הציווי לקחת שמלות, ובפרט בשעת ההשאלה אומר הפסוק (שמות יב, לה), "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת", וברש"י "ושמלת", אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב". מדוע עם ישראל לקחו שמלות שעליהם לא נצטוו?

שלא יאמר אותו צדיק

עוד יש להבין. הגמרא בברכות (דף ט.) אומרת:

"דבר נא באזני העם" (שמות יא, ב). אמרי דבי רבי ינאי: אין נא אלא לשון בקשה, אמר ליה הקב"ה למשה: בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל; בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק "ועבדום וענו אתם" (בראשית טו, יג-יד) קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", לא קיים בהם. אמרו לו: ולואי שנצא בעצמנו. משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו אומרים לו בני אדם, מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה, ואומר להם: בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום.

מה טענה היא זו, אם צריך לקיים הבטחות, מדוע צריך את טענתו של אברהם, ואם אינה טענה דהרי קיבלו רכוש גדול בביתם הם שבוע לאחר מיכן, מדוע צריך לרצות את אברהם ביציאת מצרים שיטרחו לסחוב כלי כסף וזהב, וכי אי אפשר לחכות שבוע ימים

לראות בהגשמת ההבטחה? וביותר, מהו ביאור הנמשל בנוגע למשל, במשל הממון הרבה מעכב את היציאה, אך במצרים הציווי הוא לקחת את ממון המצרים בלא לעכב את היציאה?

וביותר, הגמרא בסנהדרין (דף צא.) מביאה:

שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: הרי הוא אומר (שמות יב, לו-מ) "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום", תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו. אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס, אם ינצחוני, אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהן. אמר להן (גביהא בן פסיסא): מהיכן אתם מביאים ראיה? אמרו לו (בני מצרים): מן התורה. אמר להן (גביהא בן פסיסא): אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה. שנאמר "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה", תנו לנו שכר עבודה של שלשים ריבוא, ששיעבודתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להן אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה! אמרו לו (בני מצרים): תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות, וכרמיהן כשהן נטועות וברחו, ואותה שנה שביעית הייתה.

יש להקדים. רש"י (שמות י, כב) מביא, "ולמה הביא עליהם חשך?" ומיישב בתירוץ השני, "ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם, וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא", הרי שהיה אסור לקחת מבית המצרי את כליו, וראיתי שיש מי שביאר שהיה כאן ניסיון שלא לגנוב מבית המצרי ומי שלא עמד בניסיון לא זכה לצאת ממצרים! ודווקא מתוך שלא לקחו מבית המצרים, המצרים סמכו על היהודים שיחזירו להם את כליהם לאחר שלושה ימים, ומעשה מטעמי מכת חושך הוא לאפשר ליהודים לקחת מהמצרים. יש להבין, מדוע השאלה כה חשובה עד כדי שעבורה נעשה מכת חושך? ועוד, בגמרא מבואר שכלי הכסף והזהב היו כתשלום על עבודת הפרך ארבע מאות שנה, מדוע נלקחו בדרך השאלה?

ההשאלה הדרך לאבדם במים

מתוך קושיות אלו מבואר, אכן אסור לגנוב דעתו של אדם, אך היה טעם מיוחד מדוע הגאולה באה בדרך גניבת דעת. עסקו בזה הראשונים, נביא בזה כמה מהלכים. והנה המדרש (שמות רבה כב, א) מביא, "שבמחשבה שחשבו לאבד את ישראל בה דנם הקב"ה", המצרים רצו לאבד את ישראל במים בזריקת הילדים ליאור, במים הם אמורים לקבל את עונשם. הגאולה אינה ביציאת מצרים לבדה, גאולה היא רק כשהמצרים באים על עונשם בדרך בו רצו להצר לישראל, במים.

מבאר הר"ן (דרשות, יא):

אבל היתר אלו שני הקשרים, הוא דבר אחד, שמדרכי השם יתברך הוא להביא עצות מרחוק להפיל שונאיו בדינו ולקחת נקמתו מהם, כמו שאמר הנביא (ישעיה כה, א-ב) "ה' אלוקי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן כי שמת מעיר לגל", וה' יתברך כיוון ורצה לדון כל המצריים בדבר אשר זדו על ישראל, כמאמר יתרו (שמות יח, יא) "עתה ידעתי כי גדול ה'..." כי בדבר אשר זדו עליהם", ורצה להביאם בענין שהם בבחירתם יכנסו במים וימותו שמה. ואילו הודיע משה לפרעה הענין בתחילה, שהגיע קיצם להגאל, אין ספק שהיה מסכים בכך מתוקף המצוה, ולא היה רודף אחריהם עוד, כי למה ירדפם אחרי שבעודם ברשותו פטרם ושלחם מאתו, לפיכך לא רצה השם יתברך שיאמר משה לפרעה הענין כאשר הוא, אבל שיאמר שהם הולכים דרך שלשת ימים לזכות, שכאשר יגידו לו אחר כך כי ברח העם, יחשוב פרעה מה שחשב, וכך היה ראוי אליו לחשוב שכל מה שעשה משה רבינו עליו השלום לא בא מאת השם יתברך, אבל נעשה בעקבה וברמיה, כי לולא כן, למה יגנוב לבבו לאמר שאינם הולכים רק לזכות.

ולזאת הסיבה עצמה צוה וישאלו איש מאת רעהו, שעם היות שממונם היה מותר להם, ויכולין לקחתו, צוה שיבאו בעקבה, שאף על פי שיהיה זה לישראל דבר זר, וזה אמרו (שמות יא, ב) דבר נא באזני העם, ואין נא אלא לשון בקשה (סנהדרין דף פט:), והוא כאומר ידעתי שהם אנשי חיל שלא יחפצו במרמות ותוך, עם כל זה תחלה פניהם בשמי שיעשו ככה, ולא ישאלו

למה. וכאשר הוגד למלך מצרים ולעמו שישראל בורחים, אין ספק שחשדום באנשי דמים ומרמה, שאם לא כן למה יתנכלו אליהם בדברים האלה, וכל זה הניעם בלי ספק לרדפם. שאילו אמר משה תחילה שישלחם ולא ירדפם עוד, ושיתנו להם שכרם גם כן, אין ספק שאחרי היות כן, לא היו זזים ממקומם.

באור החיים (שמות ג, יח) מוסיף ומבאר, כדי שהמצרים יטעו וירדפו אחרי עם ישראל לים, סיבב הקב"ה שפרעה יחשוב שיוצאים לשלושה ימים בלבד, וכך בראותו שאינם חוזרים ירדוף אחריהם. וכיון שיתכן שפרעה יעדיף להשאירם במדבר שיאבדו בו ולא ירדוף אחריהם, לכך ציווה הקב"ה שישאלו מהמצרים את כלי הכסף והזהב, וכך המצרים בעצמם ירצו לרדוף אחר ישראל כדי להשיב את ממונם, ויטבעו בים מדה כנגד המדה בה רצו לאבד את ישראל.

יוצאים לעבוד את ה'

מוסיף רבי שלום שבדרון בלב שלום, הקב"ה ציווה שגם העם ידע שאומרים לפרעה שהיציאה היא לשלושה ימים בלבד. ואף שאין צורך שכל העם ידע מה מרמים את פרעה, הדגש כאן הוא אחר לגמרי. משה רבינו רוצה להראות לכולם, "ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלוקיננו", המטרה היא ללכת לעבוד את ה'. עם ישראל אינו תלוי בארץ, התורה ניתנה במדבר, במקום שאינו ראוי למגורים. אמריקאי שידור מאתים שנה בצרפת נהפך לצרפתי, לא כן ביהודי. יהודי שמו עליו בשל תורתו, הארץ היא תוספת קדושה בקיום מצוותיה, אך היהודי נשאר יהודי גם באלפיים שנות גלות. ציון מלשון מצוין, מסומן. בכל מקום רואים שהוא יהודי, היהדות אינה תלויה במקום, היהדות תלויה בקיום המצוות. משה רבינו מדגיש, אנו הולכים לעבוד את ה', ששמו יתקדש בבריאה בכלל ובעמו ישראל בפרט, לזה מספיק גם שלושה ימים.

יש להוסיף את דברי הבית הלוי (שמות ד, כג):

הרי דלפרעה ציווהו שיבקש ממנו דרך בקשה ובמענה רך, דאין נא אלא בקשה, וכאדם המבקש מחבירו דבר קטן שאינו חשוב להנותן ובודאי יתן לו. וביקש ממנו שיניחם לילך רק דרך שלשת ימים, ומשמעותן של הדברים דאחר כך ישוכו שנית למצרים. והוסיף לו עוד לומר לו המקום שילכו והוא להמדבר, שאין מקום לחוש שיברחו למרחק מחוסר מזונות וחיות ונחשים ועקרבים, דהמדבר הוא מסגרת, דיהיו מוכרחים לשוב, וכמאמר הכתוב (שמות יד, ג) "סגר עליהם המדבר", ואין רצונם רק לילך לשם ולהתממה איזו ימים לעבוד את ה' בזבחים וקרבנות... ובאמת דאילו היה כוונתו כמו שאמר בפיו, שהיה מסכים תיכף לזה דאינו כדאי לסבול עבור זה אפילו מכה אחת וכל שכן עשר. רק שהטיל קוץ בעיני פרעה, במה שאמר לו שיזבחו שם ויעבדו את ה', דזהו כמו שער בנפשו ונגד עיקר כל עומק כוונתו, שהם מבקשים ממנו להרוס את כל הבנין שפעל ועשה בימים שעברו להעבירים מדתם והם מבקשים עתה להרוסו עד היסוד.

ומבקשת משה ואהרן בעצמו הוכחד לבו, דהם עושים עצמם כמבקשים ממנו דבר קטן שיניחם רק לעבוד את ה', והוא בעצמו יודע דזהו עיקר הקפידא שלו וכל מגמתו בהשיעבוד הוא למנוע אותם מזה והמלאכה לא לעיקר אצלו יחשב, ומזה שפט דמשה ואהרן אינם יודעים את הטמון בלבו ועיקר מחשבתו, ועל כן סירב מלקבל דבריהם, יען נוכח מדבריהם שאינם עומדים על עיקר רצונו ומחשבתו, ועל ידי זה הכביד לבו ביותר וסבל עוד מכות... וזהו שאמר הכתוב "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה" (שמות ג, יט), כלומר הגם כי בקשתכם מאתו קטנה היא מאד, עם כל זה יודע אני כי גם זה המעט לא יתן לכם, יען כי נראית היא קטנה לאינם יודעים כוונתו אבל גדולה היא אצל פרעה עצמו, ולא ביד חזקה כלומר שמניעתו לא יהיה ביד חזקה ובפרסום, כי יבוש לומר בגלוי שמקפיד על עבודתם את ה', רק אחר כך גם כן יסתיר מחשבתו ויאמר שמקפיד על חסרון המלאכה באלו הימים, וכמו שאמר פרעה להם (שמות ה, ה) "הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם".

בילקוט פרשת שמות (קעא), "ולמה הראה לו הקב"ה למשה בנחש... ואך יש להבין למה בחר לו נחש, והרי כמה חיות שנושכים וטורפים והם עוד יותר מסוכנים ולמה הראה לו בנחש דוקא? רק הענין דגם בשיעבוד הגוף שעשה להם, לא היה עיקר מחשבתו ותכלית כוונתו בזה על השיעבוד עצמו והרווחת הממון שיגיע לו מעבודתם כדרך כל האדונים בעבדיהם, רק

עיקר תכלית מבוקשו היה להחטיאם ולהעבירם מדתם, והשיעבוד היה התחכמות להוציא על ידו מחשבתו הרעה, וסבר דעל ידי זה שיוסיפו עליהם השיעבוד יביאם ההכרח לעזוב דתם כדי שיקל מעליהם העבודה. וכמו דמבואר בילקוט סוף בשלח (רסח) כשהיו ישראל מלין את בניהם היו המצרים אומרים להם למה אתם מלין אותם היו כמצריים ותקל העבודה מעליכם. דזה היה תכלית רצונם.

וזהו הטעם שהעבידום בפרך ומדרשו (שמות רבה א, יא) שהחליפו מלאכת אנשים לנשים, דודאי מי שכוונתו הרווחת הממון יברור בעבד שיעשה מלאכה שרגיל בה, ואז תצא מלאכתו לפעולתה כראוי, אבל כשיחליף מלאכת אנשים לנשים הרי תהיה המלאכה מקולקלת כי איננה רגילה בה, אבל כיון דתכליתו בעצם היה רק הקושי לישראל, ועל כן לא שם לבו למלאכה אם תהיה כראוי לטובה והחליף אותה כדי שיהיה נוסף עליהם הקשוי והכבדות, כדרך מי שאינו רגיל במלאכה ומוכרח לעשותה הוא מתייגע ביותר.

במתן תורה העולם השתנה, העולם חששו שמא מבול בא לעולם. ממצב כזה פרעה חושש, הוא לא רוצה שעם ישראל יקבל את התורה, לכך הוא מכביד את העבודה על עם ישראל. אם משה ואהרן היו מבקשים לצאת לחירות כיון שרצונם להקים שלטון עצמאי יתכן ופרעה היה מסכים, דווקא משום שמה מרגיש "ונזבחה לה" אלוקינו" פרעה מכביד את לבו לא משחרר את העם. לכך בשעת הגאולה עם ישראל קיבלו שלוש פעמים מממון המצרים, מבאר רבי שלום שבדרון בלב שלום, במכת דם קיבלו ממון על הצער שהמצרים ציערו את ישראל, בכיזת מצרים קיבלו שכר על עבודתם וכפי שאמר גביהה בן פסיסא. בכיזת הים קיבלו את ממון המצרים כעונש למצרים על שהצרו לישראל, ולכך בכיזת הים זכו גם הערב רב בשלל.

להראות שאין בהם דילטורין

למדנו, שאלה אשה מאת רעותה כדי שהמצרים יגררו לרדוף אחרי עם ישראל. אף עצם מעשה ההשאלה היה בו כוונת מכוון. מבאר רבי שלמה קלוגר, (חכמת התורה שמות עמוד 295):

למה אמר הקב"ה "ושאלה אשה משכנתה" (שמות ג, כב) ולמה לא ציוה לבוזזם בעל כרחם? אך הנה, אמרו חז"ל (ויקרא רבה לב, ה) "בשביל ארבעה דברים נגאלו. ואחד מהם שלא היה בהם דלטורין", שהיה י"ב חודש מסור בידם ענין השאלה ולא גלוהו. ולפי זה, הנה שלושה דברים שמנו חז"ל היה בהם גם תחילה, אבל זה נחסר להם, שהיה בהם דלטורין, ולכך נשתעבדו. ואם כן לא הוי אפשר שיגאלו עד שיתקנו זה. לכך עשה להם הקב"ה דרך נסיון, אם יעמדו בנסיון זה, וגם יהיה תשובת המשקל, אם ידעו ענין השאלה ולא יגלו כבר תקנו חטא לשון הרע, וראויין לגאולה.

הקב"ה ניסה את עם ישראל האם יש בהם דילטורין, לכך שנה תמימה כל עם ישראל לא סיפר למצרים שהולכים לשאול מהם לצמיחות את כליהם. והדברים מפורשים במכילתא (דרבי ישמעאל בא, דפסחא, ה), "ומנין שלא נחשדו על לשון הרע והיו אוהבין זה את זה תלמוד לומר "ושאלה אשה משכנתה" (שמות ג, כב) כבר היה בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חברו".

חסד כנגד חסד

אולם נראה בעומק הדברים. הגר"א בקול אליהו (פרשת בא; נו) מבאר:

"ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת... וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום" (שמות יב, לה-לו). פירש רש"י, "בדבר משה שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו". עד כאן לשונו. ויש לדקדק הלא מפורש בפסוק זה "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף". ומה חידש רש"י בזה?

אמנם יש לומר דכוונת רש"י ז"ל כך הוא, דהנה איתא במסכת בבא קמא (דף לז:): שור של ישראל שנגח לשור של מצרי פטור. והטעם דכתיב (שמות כא, כח) "כי יגח שור איש את שור רעהו" ולא של מצרי. אם כך היה קשה לרש"י ז"ל איך נאמר לעיל

(שמות יא, ב) "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו". היינו מהמצרים הא קיימא לן דמצרי איננו בכלל רעהו? ועוד קשה הלא שם כתיב "דבר נא" ופירש רש"י ז"ל אין נא אלא לשון בקשה. למה היה צריך לבקש רכוש למו הון ושלל רב? אלא על כרחך צריך לומר דלא היה ביכלתם לעשות כזאת אם לא אשר מקודם יכופו את יצרם לעשות חסד איש עם רעהו, ואזי "עולם חסד יבנה", כי על ידי זה "ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים" וגו'. ולפי זה קאי "רעהו" על ישראל, ושפיר שייך בזה לשון בקשה. והשתא לפי זה מיושב דברי רש"י ז"ל כאן דכתיב "ובני ישראל עשו כדבר משה" - שאמר להם במצרים - "וישאלו איש מאת רעהו". היינו כי בני ישראל עשו חסד זה לזה על ידי שאלה, ועל ידי זה "וישאלו ממצרים כלי כסף" וגו', "וה' נתן חן העם בעיני מצרים וישאלום".

הקב"ה רצה לנסות את עם ישראל האם הם מושלמים בבין אדם לחברו, רק אז אפשר להיגאל. ראיתי מבארים, בלעם בסוף ימיו הסית את עם ישראל לחטא באמרו אלוקיהם של אלו שונא זימה, הוא רצה לקלקל בבין אדם לחברו. גם במצרים בלעם יעץ לקלקל את ישראל בבין אדם לחברו, בעבודת הפרך בלעם ניסה אותם האם יעזרו זה לזה להשלים את המכסה או שמא ירעו זה לזה. כיון שעמדו ישראל בניסיון ומסרו נפשם לעזור לחבריהם, ניסה אותם הקב"ה בשעת היציאה האם ישאלו זה לזה על אף הלחץ האדיר לארוז את כל הבית ברגעים ספורים, או שמא יעזרו זה לזה רק כפי דעת המשאיל, וכיון שהשעה לחוצה יאמר לשואל כעת לא הזמן להשאיל, תבוא בשעת החניה ואפרוק לך ממשאי ככל שתרצה. אם יעמדו ישראל בניסיון וישאלו זה לזה במאור פנים גם בשעה זו, יזכו שיתהפך ליבם של המצרים ואף בשעת אבלם ישאלו בשמחה מחפציהם לישראל.

מתי הגוי אוהב יהודים

היה בזה טעם נוסף, מבאר השפתי חיים (שמות עמוד 144):

ונראה לבאר על פי היסוד של הבית הלוי (שמות א, ח) שכתב וזה לשונו: דהקב"ה נתן התורה והמצוה לישראל כדי שיהיו מובדלין מן בני נח וכמו שאמר הכתוב (ויקרא כ, כו) "ואבדיל אתכם מן העמים". ואם ישראל היו מקרבים עצמם חלילה להם, אז הקב"ה היה מחדש ההבדל - על ידי זה שמחדש שנאה בלבם, וכל זה היה לטובתן של ישראל כדי שלא יתערבו ביניהם. ומשום הכי אחרי שעשו ישראל מעשה ותחבולה להסתיר ההבדל שנתן הקב"ה ביניהם ובין המצריים - משכו ערלתם כדי להסתיר את ההבדל שהם מהולים כמו שנתבאר שם - ורצו להתקרב להם, אזי הבדלים הקב"ה על ידי זה שחידש והוסיף שנאה בלב המצריים עליהם. וכמאמר הכתוב (שמות א, יב) "ויקוצו מפני בני ישראל" שפירושו הפשוט דכל כך היו הישראלים מאוסים בעיני המצריים עד שכשהיה המצרי רואה אותן היה קץ בעצמו כדרך מי שרואה דבר מאוס שקץ בו, והקב"ה הטיל שנאה ונתן מיאוס על ישראל כדי שלא יתערבו עמהם. עד כאן דבריו. כלומר שנאת המצרים לישראל הייתה מאת ה' שלא כדרך הטבע, כדי להרחיק את ישראל מהגויים.

כדי להראות לישראל שלב המצרים ביד ה', ושנאתם וגם אהבתם הם מאיתו יתברך. לכן ציוה ה' שישאלו מהם, ונתן את חן העם בעיני מצרים בדרך פלא והשאלום ברצון אף על פי שידעו שבני ישראל עומדים לצאת ממצרים (ואף שבכל מקום הם סובלים מישראל, כל גופם מלא צלקות מהשחין, כלכלת מצרים הרוסה לגמרי, מעט האוכל שהשאיר הברד, אכלו הארבה, מצרים כבר אינה מעצמה בגלל עם ישראל, דווקא במצב כזה המצרים אוהבים אותם ונותנים להם את כליהם היקרים ביותר), ומכך נוכחו בני ישראל לדעת כי מקודם הפך ה' יתברך את לבם לשנוא אותם, ועכשיו הוא יתברך הפך לבם לחונן אותם. גם מכך שלאחר שמשה רבינו הביא על המצרים את המכות, והדעת נותנת שישנאו אותו ויבוזוהו, והנה פלא "גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם" (שמות יא, ג). אלא ללמדנו בא שאהבתם ושנאתם מאת השם יתברך נהייתה.

לפי האמור מובן מדוע נתן ה' את חן העם בעיני מצרים, אך עדיין קשה מדוע ציוה ה' שיבקשו בהשאלה, ולא נתן בלבם שיתנו לבני ישראל במתנה? והתשובה היא, שאילו היו נותנים במתנה, הייתה להם למצרים הנותנים זכות, אבל מכיון שנתנו רק בהשאלה לא הייתה להם זכות. ואפשר שגם מסיבה זו ביקש משה מפרעה שישלח את בני ישראל רק לשלשה ימים, בכדי שלא

תהיה לפרעה זכות שהוציא את בני ישראל לחירות שהרי מצידו שלחם רק לשלשה ימים. עוד אפשר לומר שיצאו ממצרים וקיבלו את רכושם שלא באופן ישיר וברצון מלא של המצרים, כדי שלא יהיו מחויבי תודה והכרת הטוב למצרים במאומה, כי כאשר חייבים הכרת הטוב למישהו קיימת הסכנה לתלות רוחנית אליו בדרך כל שהיא, והרי מטרת יציאת מצרים הייתה לנתק כל קשר רוחני בין ישראל למצרים ותרבותה.

הקב"ה רצה להראות להם, אם היהודי לא עושה קידוש - לא מקדש את עצמו, הגוי עושה הבדלה - הגוי יבדיל אותו ממנו... כאשר המצרים לקו בעשר מכות, נראה שאין סיכוי שיאהבו את ישראל, דווקא אז עם ישראל מצא חן בעיניהם.

הניסיון להאמין באמונה שלימה

הקב"ה אמר להשאל כל כסף וזהב ושמות בדרווקא, מבאר הספורנו את הפסוק (שמות יא, ב) "דבר נא באזני העם וישאלו", שלא ידאגו שמא בסבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם, כי בזה תהיה תשועתם". מבאר רבי אליהו שווי בספרו רוח אליהו (שמות ג), הקב"ה העמידם בניסיון לראות עד כמה חזקה אמונתם בגאולה. לכך אמר הקב"ה תפעלו כפי רצון ה', אף בדברים כנגד הטבע. תשאלו ממצרים כלי כסף כלי זהב ושמות, אף שמחמת כך הם יתפתו לרדוף אחריכם לקחת את רכושם, אך תראו שרק מחמת כך תגיעו לגאולה. ואכן, עם ישראל לא נצטוו לקחת שמלות. זהו ניסיון קשה מאוד, לקחת לאדם את בגדיו, שבודאי יתפתה לרדוף אחרי בני ישראל, ועם כל זה להאמין שזהו הכוח שביא לגאולה, לכך לא נצטוו בזה ישראל. אך עם ישראל ידעו שזהו רצון ה', ועשו זאת אף בלא ציווי. כך הוא בהקרבת שה לקרבן שהוא תועבת מצרים, אף שלכאורה כשיזבחו את אלוהיהם, יקומו ויסקלו את ישראל, זהו ניסיונם של ישראל, להאמין בקב"ה באמונה שלימה ולפעול כפי רצון ה'.

ואף כך הוא הביאור בהכבדת העבודה לאחר בוא הגואל, לראות האם תהיה אמונתם שלימה בקב"ה, עד כדי שלכאורה בדרך הטבע הם מונעים את הגאולה, מראה להם הקב"ה זה גופא תביאו את הגאולה. והנראה שכלל ישראל כבר מורגלים בכגון דא, הם ראו כיצד השבטים מכרו את יוסף למצרים כדי למנוע ממנו למלוך, ובזה גופא הם הביאוהו למצרים, שם הוא מלך. הרי שמתוך הנראה כרע צומחת הגאולה. זהו הרכוש הגדול שזכו בו ישראל טרם יציאתם ממצרים, אמונה שלימה בהקב"ה. גלות מצרים אירעה לאחר שאמר אברהם אבינו "במה אדע", שזהו חסרון באמונה. התיקון לזה הוא אמונתם השלימה בקב"ה, בכך שפעלו נגד טבעם ופעלו כפי רצון ה'. הכוח לעמוד בניסיון זה הגיע מהנשים. הנשים הצדקניות רצו להקים בתים למרות הסכנה הגדולה, באמונתם שיעשה להם הקב"ה נס, כוח זה קיבלו מהם הגברים ועמדו בניסיון הגדול, לפעול נגד הטבע. והם שאמרו על ים סוף "זה קלי ואנוהו" (שמות טו, ב).

כסף בלא תאוות הממון

בעומק הדברים נראה בדברי החת"ם סופר (דרושים ואגדות, ככב):

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב". אמרו חז"ל (ברכות דף ט. ופירש רש"י כאן) "דבר נא באזני העם, אמר הקב"ה אמור לישראל בבקשה מכס ושאלה, שלא יאמר אותו צדיק". וגם אמרו חז"ל שם על הפסוק (שמות יב, לו) "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום", וישאלום בעל כרחם דישראל". עיין שם. והקושיא מפורסמת מה צורך לבקשה ותחינה מאדם שיטול ממון, הלא מטבעו מתאוה לכך, ויטול עד כמה שאפשר, מבלי שיבקשו ממנו לעשות כן? עוד יש לדון למה בביות מצרי השאלום בעל כרחם דישראל, היינו דישראל לא רצו ליטול, ואילו בביות הים כתיב (שמות טו, כב) "ויסע משה את בני ישראל" שהסיעם בעל כרחם, כיון שבני ישראל רצו ליטול עוד? וכן קשה מצד מצוות הקב"ה, שבביות מצרים ביקש מישראל שיטלו, ובלי ספק שכל המרבה משובת, ואילו בים סוף הסיעם על כרחם שלא יטלו? ולפי עניות דעתי, נראה ליישב כל זה. הנה ידוע מה שאמרו חז"ל (פירוש רש"י בראשית מו, ו ממדרש תנחומא), שכל מה שרכש יעקב בפדן ארם הכל נתן לעשו, כי לא רצה להנות מרכושו שבחוף לארץ שאינו כדאי לו. וכל שכן ששייך זה ברכוש ארץ מצרים ערות הארץ, ואולי מפני בני ישראל ועשו העגל, כי היה להם הזהב ההוא שאינו כדאי להם, ובלי ספק שכל התלונות שהתלוננו

במדבר היו מרוב טובה ועשרם [ההוא]. והכל מטעם הנזכר לעיל, כי רכוש חוץ לארץ אינו טוב, וזהו גם מה שאמרו חז"ל (פסחים דף ק"ט). "עושר שמור לרעתו", זה עשרו של קרח", כי היה מאותו רכוש.

אמנם להשמר מזה, סיבב הקב"ה שתהיה תחילת רכוש עושרם של ישראל בקדושה גדולה, ולא יהיה על ידי זה שום אחיזה לשום קליפה להאחז בו, ועל כן ציוה ה' שישאלו ממצרים כספם וזהבם, ואחר כך כשיראו המצרים שאינם מחזירים את ממונם אשר השאילום, ירדפו אחריהם אל תוך הים, ויטבעו שם ויתקדש שם שמים בנפלאותיו אשר יעשה (כמבואר בר"ן בדרוש יא. שיעקר מטרת השאלת הכלים היא, לגרום למצרים לרדוף אחרי ממון לים סוף, ויטבעו ויתקדש שמו יתברך בבריאה, עד שכל אומות העולם חלו ורעדו מפניו יתברך), ועל ידי שיתקדש שם שמים על ידי אותו הממון, לא תהא בו אחיזה להחיצוניים. ואולי הייתה נדבת המשכן מאותו הממון המקודש, מה שאין כן ביזת הים שבא אחרי שכבר נתקדש שם שמים, היה רע בעיני משה לאסוף מאותו ממון של חוץ לארץ שאינו כדאי לעם ה' אלו, ואולי רק מאותו ממון נעשה העגל, ושאר המכשולות שלהם ועל אמר (דברים א, א) "ודי זהב" כי בלי ספק מאותו הממון של ביזת מצרים, אשר צוה ה' שישאלו, לא נעשה ממנו רע.

והנה ידוע ומבואר, כי לולי התגברות התאוה על ידי יצר הרע, לא היה לאדם רצון לאסוף ולצבור ממון, ולכן בביזת מצרים שהיה נגד היצר הרע לא נתגרה בהם לאסוף ממון, אלא עשו בני ישראל כן מפני ששמעו בקול ה', מכל מקום לא רצו להרבות בו, ולכן "וישאלום בעל כרחם", מה שאין כן בביזת הים, שהיה כמו ממון בעלמא כנזכר לעיל, כבר היה בהם גירוי היצר הרע לאסוף ממון ועושר הרבה, וכן עשו, שנפנו אחר ההבל שטי כסף, עד שהוצרך משה להסיעם משם בעל כרחם.

לדברים אלו, נפלאים דברי הספורנו "שלא ידאגו שמא בסבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם", עם ישראל לא רצו לקחת את ממון המצרים כיון שפחדו שירדפו המצרים אחרי ממונם, והרי היה בהם פחד אדיר ממצרים כמבואר במדרש שבראותם רודפים אחריהם היו שרצו לקפוץ לים. אומר להם הקב"ה, אל תדאגו, "כי בזה תהיה תשועתם". השאלת הממון, חמדת הממון לשם שמים היא דבר הנשגב מטבע אנוש, כשעמדו בניסיון שכזה, זהו סיבת תשועתם במצרים, והוא הוא סיבת תשועתם בים סוף. ואכן העם עמדו בניסיון והשאילו מהמצרים ברגעיהם הקשים ביותר, לפני קבורת הבכורות.

בזה מבוארים דברי הגמרא בברכות שהמשילה לזה לאדם שהציעו לו ממון רב אם יישאר עוד בבית הסוהר, אכן כן. היה חשש שמא בגלל השאלת הממון יחזרו למצרים, יציאתם תהיה זמנית בלבד, זהו כלהישאר בבית הסוהר. אך לעשות רצון צדיק, לקיים את ההבטחה לאברהם אבינו, השאילו בגדים מהמצרים.

בזה תיקנו את סיבת הירידה למצרים, הרמב"ן (בראשית י, יב) מביא שאברהם נתבע על חיסרון באמונה, וכעונש ירדו בניו למצרים, כאן שעם ישראל האמין בקב"ה, השאילו מהמצרים למרות שבדרך הטבע זהו סיבה שהמצרים ירדפו אחריהם, ואף השאילו שמלות שזו סיבה חזקה יותר שהמצרים ירדפו אחריהם. באמונה חזקה זו בקב"ה שיגאל אותם, ואם רצון ה' שכך יעשו, מרצון ה' לא תהא תקלה. עשו רק כדי שלא יאמר אותו צדיק שלא יצאו ברכוש גדול, ולא חישבו את כל המעלות שלמדנו שזכו במעשה זה, אמונה זו היא לבדה מספקת לזכות לצאת ממצרים.

לקחת ממון על המתים

האזנים לתורה (שמות יא, ב) מוסיף ומבאר באופן נוסף:

"דבר נא", אין נא אלא לשון בקשה" (ברכות דף ט), בקשה זו למה? האם היו בני ישראל אז מואסים בכסף וזהב, שצריך היה לבקש אותם שישאלו? וגם הטעם, כדי שלא יאמר אותו צדיק - אינו מובן, וכי אין הקב"ה רוצה לקיים הבטחתו, אלא כדי שלא יאמר אותו צדיק?

דבר זה נשאל לחכמים ולא פירושוהו, עד שפירשו הזמן הזה, שבו עלתה שאלת השילומים מגרמניה הארורה בעד רכוש ישראל, ששדדה ושהחריבה בארצה ובכל מקום שדרכה כף רגלם הטמאה של קלגסיה - רוצחיה שהרגו יותר מששת מיליון מאחינו בני ישראל יושבי אירופה. וכאשר גברו עליהם אויביהם ונצחום, עלתה שאלת השילומים לעם ישראל בעד רכושם. ויחלק לב העם

לשנים : קצתם אומרים, האם רוצחינו יהיו גם יורשינו ? ! וקצתם טוענים שאין לעם ישראל לבוא בשום משא ומתן עם הרשעים האלה, ולמה יאמרו בגוים, שלקחנו כופר לנפשות אחינו, ששפכו את דמם כמים ?

ומזה נקח להבין את רגשות אבותינו, יוצאי מצרים, שבדאי היו ביניהם הרבה אבות, שהמצרים שכלו אותם מבניהם, ולא רצו לבוא במשא ומתן עם מעניהם ושוחטי ילדיהם וחשבו את הכסף וזהב, שיקבלו מהמצרים כ"דמי ולדות", כפר בעד נפשות עולליהם, שזרקום ליאור או ששמו אותם בחומות פיתום ורעמסס במקום לבנים. והיו בעד זה, שלא יקבלו מהם שום דבר; לעומתם טענו אחרים, שמגיע לעם ישראל שבר חלף עבודתם בחמר ובלבנים רד"ו שנה. וה' ראה ללבות גואלי הדם, כי יחם לבבם על נפש עולליהם, ונפשם מרה עליהם על בנייהם, שנשחטו לתוך אמבטיות של פרעה - ולא כפה עליהם את שאלת הכלי כסף וזהב כגיגית, ולא צוה על כל עדת ישראל לעשות כן, אלא ביקש מהם ... "דבר נא באזני העם וישאלו". והטעם לזה: אף שהם מוחלים ואינם רוצים בכסף המצרים, אבל כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אתם קיים בהם, ואחר כך יצאו ברכש גדול לא קיים בהם" - עליהם לקחת.

ה' יעזור שנזכה לעשות רצון ה' ולהאמין שמרצון ה' לא יהיה תקלה אף אם לנו נראה אחרת. בהנהגה זו נזכה להביא את הגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.